

Tommy Wieringa is een hit onder gelovigen

'MIJN WERK IS GELOOF, HOOP EN LIEFDE'

'Dit zijn de namen', de bekroonde roman van Tommy Wieringa, vertelt zo overtuigend hoe religie ontstaat, dat ongelovigen én gelovigen er mee weglopen. Die noemen het boek 'bemoedigend'. Wieringa is aangenaam verrast. Het christelijke lezingencircuit zal hij evenwel mijden. "Als ze doorvragen, komen ze op noties waar ze misschien minder dol op zijn."

Tekst: Jurgen Tiekstra

Beeld: Luca Marignoni, Bert Nienhuis, Johan Jacobs

Locatie: Michailopol – een fictieve grensstad in een niet nader genoemde voormalige Sovjet-staat. Hoofdpersoon: Pontus Beg – een gedesillustreerde politiechef met een piep in zijn oor en een slecht doorbloede linkervoet. Over hem lezen we: 'De geest van verlating ademde in zijn nek.' Als Beg in gesprek raakt met een rabbijn, ontdekt de politieman dat hij een joodse achtergrond bezit. Die ontdekking schudt iets in hem wakker en hij komt langzaam tot geloof.

En verder: een haveloos groepje vluchtelingen, uitgehongerd zwerfend over de steppe. In hun midden bevindt zich een Ethiopiër, die ze Afrika noemen. Op een dag wordt deze zwarte man door hen vermoord en wordt zijn hoofd meegezeuld als een heilig object dat geluk brengt. Dit zijn de bestanddelen van *Dit zijn de namen*, de roman over het ontstaan van religie van schrijver Tommy Wieringa. Met dit boek won hij in mei dit jaar de Libris Literatuurprijs. Een paar dagen na de prijsuitreiking in het Amstel Hotel in Amsterdam en na de belofte sprong van Wieringa in het koude, nachtelijke water van de Amstel, stond studentenpastor Tiemo Meijlink in zijn toga voor een kerk-

gemeente in Groningen. Het is bemoedigend, zei hij die zondagochtend tegen de kerkgangers, dat juist zo'n boek over roeping gelauwerd en geprezen wordt. Tiemo Meijlink bleek niet de enige gelovige die getroffen was door de roman van Wieringa. Veelzeggend waren de artikelen in het reformatorische opinieblad *Wapenveld* van de christelijke dichter Menno van der Beek en de christelijke uitgever Peter van Dijk. 'Prachtig, ontroerend, kernachtig', schreef die laatste. Beiden wezen op de religieuze kracht van *Dit zijn de namen*. Ook de Haagse predikante Margreet Klokke raadde haar collegae aan de roman er bij het preken bij te pakken.

Onwaar

Dat is opvallend. Want de roman kan ook goed gelezen worden als een beschrijving van religie als 'o zo menselijk'. Als een sociologisch fenomeen waar niks goddelijks aan te pas komt. Bovendien: Tommy Wieringa was toch de man die altijd zijn exemplaar van de essaybundel *Waarom ik geen christen ben* van Bertrand Russell uit de boekenkast grist als er Jehova's Getuigen bij hem aan de deur komen en dan aan zijn onverwachte bezoek de openingspassage voorleest: "Ik vind alle

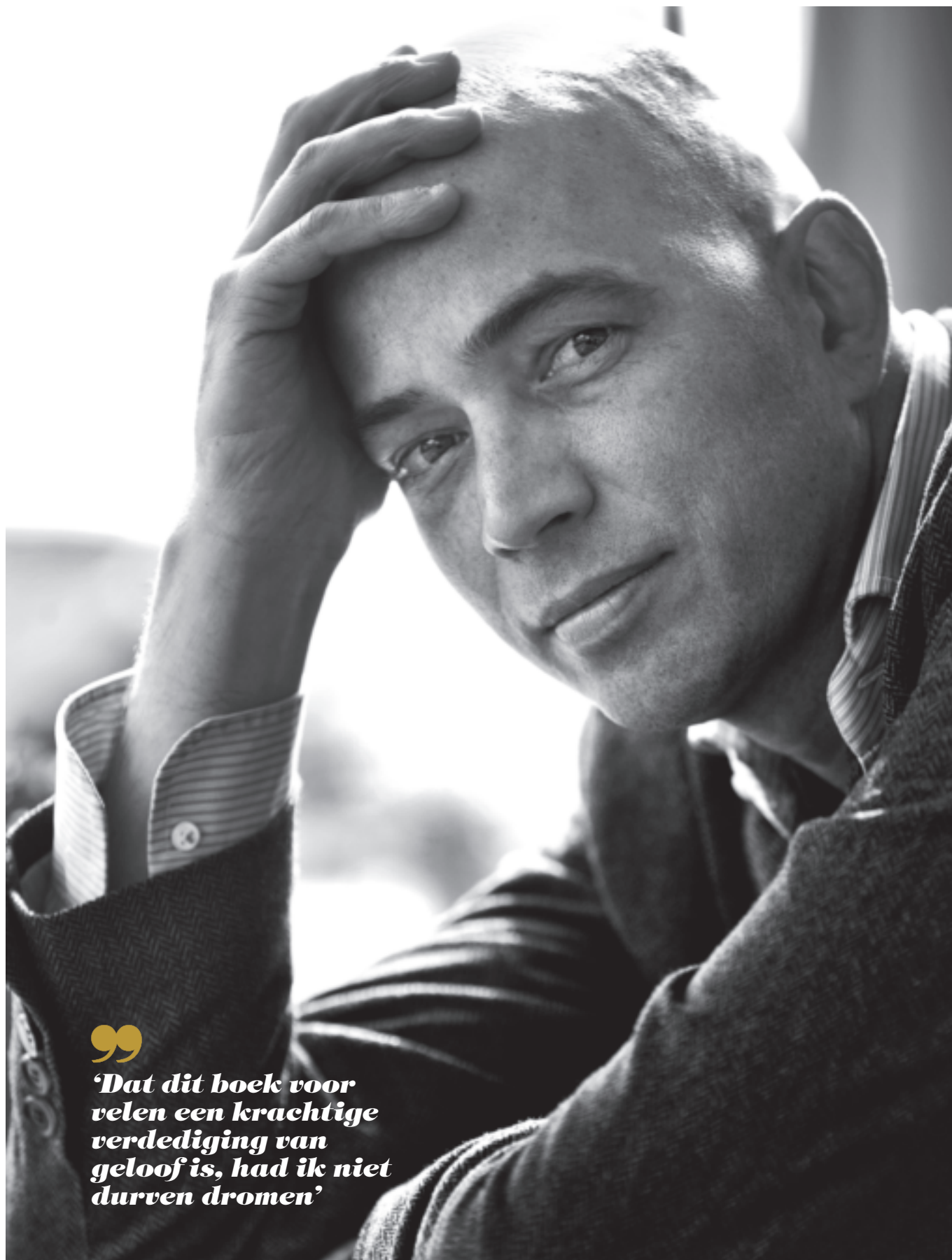
grote godsdiensten van de wereld - het Boeddhisme, Hindoeïsme, Christendom, de Islam plus het communisme - zowel onwaar als schadelijk."

En Tommy Wieringa is toch ook de man die als hij in een supermarkt een vakkenvulster ziet, met een gouden kruisje hangend om de hals, haar pesterig toeroept: "Maar mevrouw, u bent christin!" Hij verklaarde daar een paar jaar geleden over: "Ik wil weten of zij weet wat ze gelooft, of ze bereid is om dat te verdedigen. Want we staan in de rationele omgeving van een supermarkt, waar zij het symbool om haar nek draagt van een twee millennia oude woestijn-godsdienst. Ik vind dat zó bijzonder."

Over zijn eigen levensbeschouwing merkte hij toentertijd op: "Ik heb wel een wereldbeeld, maar door een brievenbus gezien."

Debatclubs

Zelf blijkt Tommy Wieringa ook verrast door de ontvangst van zijn roman. Hij neemt de telefoon op in zijn auto, rijdend in zijn oude Mercedes door het Noord-Hollandse landschap waarin de tekenen nog te zien zijn van de felle storm van eind oktober. De regen roffelt op de voorruit. "Dit vind ik een van de geheimen van dit

***‘Dat dit boek voor
velen een krachtige
verdediging van
geloof is, had ik niet
durven dromen’***

boek”, zegt hij, “dat de ontvangst ook in gelovige kringen heel gunstig is. Terwijl er in de roman staat: ‘Zo ontstaat religie, namelijk in omstandigheden die zwaar zijn en waar mensen op een gegeven moment hun ogen naar de hemel opslaan en van mening raken dat hun hand gestuurd wordt door iets buiten henzelf.’ Tegelijkertijd blijft de roman een krachtige verdediging van het geloof voor mensen die daarin geloven. Ik zie dat terug in veel leeskringen, kerken en theologische debatclubs. Dat had ik niet durven dromen.

‘Dit zijn de namen is ook een hervertelling van het Exodusverhaal’

Ik vind dat ook helemaal niet storend. Ik ben weliswaar sceptisch over orthodoxie en over pausen die menen in Afrika te moeten verdedigen dat je daar geen condooms mag gebruiken en zodoende de aidsepidemie een flinke zet in de rug geven. Dat soort mensen zou je met de oren moeten vastspijkeren aan elke landingsbaan die ze kussen. Maar verder ben ik de laatste die mensen hun hoop, geloof en liefde wil afnemen. Ik ben verdomme ook schrijver, zeg. Al dat werk van mij is al een daad van rotsvast vertrouwen, van hoop, geloof en liefde. Dat is half ironisch. Maar ik denk toch dat dat een belangrijke, maar zeer veronachtzaamde taak van de literatuur is.’

Pregnant

“Ik vind het helemaal geen bezwaar dat Tommy Wieringa niet gelovig is”, reageert Tiemo Meijlink op zijn beurt, “want dat zegt me op zich niet zoveel. Gelovig of

niet-gelovig, dat zijn ook labels. Als hij in zijn boek op overtuigende manier de joodse traditie aan de orde stelt, dan vind ik dat zijn boek het verdient om gewaardeerd te worden.”

Meijlink vindt *Dit zijn de namen* bemoeiigend, omdat “je kunt zien dat er in de huidige literatuur een authentieke belangstelling is voor religieuze vragen en de bestaande religieuze traditie.”

Volgens hem is Wieringa’s roman deel van een bredere beweging. ‘Ik denk dan ook bijvoorbeeld aan *Knielen op een bed violen*, de roman van Jan Siebelink, aan de film *Des hommes en des dieux*, aan het boek *Ararat* van Frank Westerman of het filosofische werk van Ger Groot, waaronder zijn boek *Krediet van het credo*. Dat zijn geen verkondigende boeken of films, maar stuk voor stuk literaire of filmische documenten waarin wordt gevraagd naar de zin en waarde van wat religie is of kan zijn. En dat is een andere benadering dan

de afrekening met religie zoals die in een eerder stadium plaatsvond, bij schrijvers als Maarten 't Hart en Jan Wolkers.”

Door sommige passages in *Dit Zijn De Namen* werd Meijlink geraakt. “Op een gegeven moment vertelt Pontus Beg aan de rabbijn dat die groep vluchtelingen de steppe is ingestuurd met de bedoeling in een ander, ‘beloofd’ land te komen. Maar ze zijn bedrogen door mensensmokkelaars die hen een fictieve grens hebben overgezet. De rabbijn vergelijkt die smokkelaars met de Amalekieten, die in de Torah zeer negatief worden afgeschilderd, omdat zij het volk Israël tijdens de reis door de woestijn in de rug hebben aangevallen; daar waar de vrouwen en kinderen liepen. De Amalekieten hebben het volk dus in de zwakte gegrepen. Ik vind het ontroerend dat die rabbijn die verbinding legt en Pontus Beg daar volstrekt door overtuigd wordt.”

Een andere pregnante passage voor

Meijlink is het moment dat de burgemeester van die stad met een paar vrienden langskomt om zich in de gevangenis eens lekker gruwelijk bezig te gaan houden met die armzalige vluchtelingen die daar in de cel zitten. Maar Pontus Beg stuurt hem dan weg en zegt: Jij hebt hier niks te zoeken. Dan realiseert Beg zich dat hij zijn eigen ondergang over zich heeft afgeroepen. “Dat is een Levinas-achtig moment”, zegt Meijlink, verwijzend naar de joodse filosoof Emmanuel Levinas, die zei dat de morele ervaring begint bij de blik in het gelaat van de ander. “Juist door het gezicht van de slachtoffers wordt hij zo geraakt dat hij hen beschermt.”

De verhaallijn van de groep vluchtelingen die de zwarte man vermoorden en diens afgesneden hoofd als een aanbiddingsrelikwie met zich meetersen, vindt Meijlink minder begrijpelijk. “Religie is een gevaarlijk goedje. Als het doorschiet in fundamentalistisch opzicht kan het zelfs terreurachtige neigingen krijgen. Dat is ook in het christendom gebeurd. Die kleine terreur vindt heel tragisch ook plaats onder die steppereizigers. Aan de andere kant komt heel mooi aan de orde dat religie een zuiverende werking heeft, vooral in die ontmoeting tussen de oude rabbijn en Pontus Beg. Zo is het ook in de kerk. Maar als predikant en gemeente

‘Ik werk graag in een klooster - ik snap het ‘ora et labora’ van zo’n gemeenschap heel goed’

moet je altijd kritisch blijven ten opzichte van wat geloof is en teweeg kan brengen. In naam van Christus gebeuren soms verschrikkelijke dingen. Dat zo’n boek ook een zwarte kant van het religieuze aan de orde stelt, vind ik geen bezwaar.”

Heilige

Filosoof Hans Achterhuis, zelf in het verleden een gelovig mens, is niet verrast dat de roman zo goed ontvangen wordt door religieuze mensen. “Dat verbaast mij niks, want als Tommy Wieringa over het geloof schrijft, dan schrijft hij mooi en ontroerend.” Zelf bevestigt de roman exact zijn eigen kijk op religie, die hij grotendeels ontleent aan de zondeboktheorie van de Franse denker René Girard, waardoor ook Wieringa zelf nadrukkelijk geïnspireerd is voor *Dit zijn de namen*. De verhaallijn van de vermoorde zwarte man is geboren uit die theorie.

“Kijk”, begint Achterhuis enthousiast, “de lijn van Girard is dat hij in allerlei mythen, met Oidipous als het grote voorbeeld, het zondebokmotief ontdekt. In een noodsituatie heeft iemand zich schuldig gemaakt aan een misdaad en daarna wordt hij vermoord als schuldige aan alles wat er mis is gegaan. Of hij wordt zoals Oidipous verbannen. Maar ook Oidipous wordt na die verbanning een heilige. Want in het laatste deel van het toneelstuk van Sophocles vechten de mensen, net als in het boek van Tommy Wieringa, om het lichaam en om de vraag waar het begraven moet worden.”

“Voor René Girard begint bijna elke godsdienst met een rituele moord”, vertelt Wieringa zelf.

“Niet alleen was de vermoorde in staat de gemeenschap te verdelen toen hij in leven was, maar hij is ook in staat de gemeenschap weer te verenigen na zijn dood. Dus hij is dubbel machtig. Zulke rituele offers krijgen nadien vaak het gezicht van een godheid of een aartsvader aan de wieg van een volk.” Achterhuis: “In het Oude Testament zie je de zondebokmythe ook op een afschuwelijke manier terugkomen.” Hij schrijft momenteel aan een boek waarin de zondeboktheorie van Girard een belangrijke plek inneemt. Om die reden ploegt Achterhuis het Oude en Nieuwe Testament weer met nieuwe ogen door. “In Jozua 7 vechten de Israëlieten tegen het leger van de stad Ai, maar ze lijden een nederlaag. Dat leidt tot geweldige wanhoop. En dan moet een zondebok gevonden worden. Op dat moment blijkt iemand zich vergrepen te hebben aan heilige goederen. Diegene wordt met zijn hele familie en bezit gestenigd. En daarna wint Israël wel. Dat is erger dan wat in de meeste Griekse

mythes gebeurt. Maar langzaam zie je in het Oude Testament het besef ontstaan dat de zondebok niet schuldig is. Totdat in Jezus Christus de definitieve onschuldige zondebok zichtbaar wordt. Dat vind ik een fantastische lijn in de geschiedenis van de religie.”

Bekeerd

De zondeboktheorie is dus het kloppende hart van *Dit zijn de namen*. Is godsdienst volgens het boek daarmee een puur menselijke constructie? Achterhuis moet wel toegeven dat de bedenker ervan, René Girard, juist dankzij die door hem ontwikkelde theorie tot geloof gekomen is. “Ja, daarna heeft hij zich bekeerd. Hij is katholiek geworden”, vertelt Achterhuis. En voegt daar lachend aan toe: “Dat zal Tommy Wieringa niet doen, waarschijnlijk.”

Maar waarom kwam Girard wel tot geloof? “Omdat hij die ontwikkeling in de

religie zo bovenmenselijk vindt dat hij zegt: er moet wel een goddelijke openbaring achter zitten. Ik zeg dan zelf: ik zie dit inderdaad in de geschiedenis gebeuren en het speelt ook in de Griekse mythes en tragedies een rol; er is een lijn in het menselijk denken te zien dat men de onschuld van de zondebok steeds beter doorziet.

Fantastisch. Maar ik zou niet zeggen dat dat een goddelijke openbaring is.”

Geloof en ongeloof liggen dicht bij elkaar. De theorie die voor Achterhuis en Wieringa een reden is om juist niet te geloven in een god, brengt de bedenker ervan bij de katholieke mis. En een roman die volgens de één vertelt over de al te menselijke kant van religie, is voor de ander een doorleefde beschrijving van oprecht geloof.

Tommy Wieringa: “Dit boek is voor mij een onderzoek naar hoe iemand tot geloof kan komen, maar het is ook een hervertelling van het Exodus-verhaal. Ik wil laten zien hoe godsdienst ontstaat en tegelijker-

‘Bijna elke godsdienst begint met een rituele moord: het offeren van de zondebok’

tijd ook de behoefte van Pontus Beg aan het licht brengen. Hij kan als hij goed kijkt wel zien dat het een menselijk verhaal is, maar tegelijkertijd ziet hij ook nog steeds een goddelijke notie daarin. Dat kan allemaal naast elkaar bestaan.” En even later voegt Wieringa toe: “Pontus Beg omarmt zijn joodse achtergrond met een gretigheid en kracht die doet vermoeden dat er ook een behoefte aan ten grondslag lag.”

Reiniging

Die dubbelheid was ook Margreet Klokke, dominee in de Kloosterkerk in Den Haag, opgevallen. “Aan de ene kant gaat Pontus de geloofstraditie in en zegt hij: Ik denk dat ik gelovig ben geworden. Maar als hij door de rabbijn uitgenodigd wordt om in de mikwe, het reinigingsbad, te gaan, dan zegt hij: ‘Nee, ik kan het nog niet’. Je ziet hem ook naar zichzelf kijken: ik heb dit nu nodig, maar is dit wel echt? Datzelfde zit in dat verhaal over die woestijnzwerfers. Je ziet dat ze tijdens die tocht een geloof ontwikkelen, maar als lezer wordt het je mogelijk gemaakt te denken: Wat een onzin is dit.”

Deze verhaallijn vertelt volgens Klokke iets wezenlijks over de mens: “Je ziet daar dat mensen geloof nodig hebben. Zodra ze een verhaal hebben met elkaar komen ze verder, al is het dan misschien het verkeerde verhaal. Dat is precies wat de psychiater Herman van Praag ook zegt: mensen hebben een verhaal nodig. Als je een paar kinderen op een onbewoond eiland zet, gaan ze samen een godsdienst verzinnen. Want dat verenigt.”

Maar in die typering van religie in *Dit zijn de namen* ziet zij geen kanttekening bij het christelijke geloof. “Natuurlijk zijn het menselijke constructies. Maar daar straalt wel iets ‘in’. Het is aan de ene kant een menselijke constructie, dat kan niet anders. Maar aan de andere kant zie ik daar iets in van het ‘meer’; dat er ook een God is, los van mensen. Dat blijft voor mij overeind in woorden als ‘verlangen’ en ‘ontroering’. Daar zit een geraaktheid in die boven het menselijke uitgaat. En ook het verbindende van godsdienst is belangrijk; daarin kun je boven jezelf uitstijgen. Godsdienst verwijst naar een inhoud die we nooit helemaal kunnen pakken. Die inhoud bestaat ook los van de vorm. Natuur-

‘Ik laat gelovigen alleen met mijn werk en zij vallen mij niet lastig met hun interpretaties’

lijk denk ik wel dat God er is, anders was ik geen dominee. Godsdienst is een vorm om daar mee om te gaan. Maar die vorm is de menselijke kant ervan.”

Dagorde

De theoloog André Lascaris haalt zijn schouders op. Bij lezing van de roman had hij net zomin religieuze gevoelens als het idee dat er in de roman kritiek op het geloof wordt uitgeoefend. “Het is een poging om te laten zien hoe religie kan ontstaan en zich op een bepaalde manier kan ontwikkelen. Dat is wel goed gedaan. Maar ik kan me moeilijk identificeren met die woestijntrekkers, en ook niet met die politiemans. Dat is een heel ander mens, hij gaat een heel andere gang dan ik zelf ga.” Vóór publicatie las hij op verzoek van Wieringa het manuscript en suggereerde verbeteringen in de passages over de groep vluchtelingen die over de steppe zwerft. Dankzij Lascaris leerde Wieringa de zondeboktheorie van Girard kennen. De schrijver kwam de afgelopen jaren meermaals in het Dominicanenklooster in Huissen, onder Arnhem, waar Lascaris woont. Om die reden wist de theoloog al dat Wieringa helemaal zo a-religieus niet is. “Wieringa is niet iemand die religie helemaal uitsluit. Het is niet zo dat hij hier vloekend rondloopt, met een bijl onder de arm om beelden kapot te slaan.”

Naar Lascaris zegt, neemt Wieringa zelfs deel aan het koorgebed.

Lascaris had niet verwacht dat de roman zou aanslaan bij een omvangrijk publiek. “Religie is toch een thema dat ver weg staat van mensen. Maar dat heb ik verkeerd gezien, want het is in de prijzen gevallen. Ik weet niet of dat hoopvol is. Ik zou niet zulke conclusies willen trekken, dat lijkt mij nogal voorbarig. Het is wel interessant. Ik kan me voorstellen dat het twintig jaar geleden uitgefloten zou

worden, maar nu ervaart men het toch als een soort werkelijkheid.”

Aanvankelijk had predikante Margreet Klokke geen behoefte Wieringa’s roman te lezen. “Ik was een beetje kwaad op de schrijver, omdat hij de titel gebruikt van het bijbelboek Exodus. De Hebreeuwse naam daarvan is: *Dit zijn de namen*. Ik zag het boek liggen, keek op de achterflap en zag helemaal niks staan over de Bijbel en de bron waaruit hij put. Wat een arrogantie, zeg, dacht ik. Later zag ik wel achterin dat hij bij de geciteerde literatuur naar de Bijbel verwijst. Toch was dat mijn irritatie. Maar allemaal mensen zeiden: Margreet, dit moet je lezen. En ja, als literatuur vind ik het mooi. Ik ben vooral aangesproken door het religieuze verlangen van die Pontus Beg en zijn kwetsbare zoektocht. Hij zoekt, wordt geraakt en blijft op afstand naar zichzelf kijken: Kijk mij nou eens. Dat past heel erg bij onze cultuur. Ik denk dat veel mensen op zoek zijn, geraakt worden, maar denken: Wat belachelijk, we zijn toch geseculariseerd? Het kan toch niet dat ik hier behoefte aan heb? Ik lees dit boek als een tijdsbeeld.”

Zoals hij al zei, is Tommy Wieringa de laatste die anderen ‘hun geloof, hoop en liefde’ wil afnemen. Dat betekent niet dat hij op basis van zijn roman het christelijke lezingencircuit binnengetroten is. “Nee, want als ze doorvragen, komen ze op noties waar ze misschien minder dol op zijn. Ik laat ze alleen met mijn werk en zij vallen mij niet lastig met hun interpretaties.” Alle boeken die hij las ter voorbereiding op *Dit zijn de namen* worden binnenkort opgehaald door Wieringa’s zestienjarige, joodse buurjongen. Die blijkt net als Pontus Beg op zoek naar zijn wortels. Zelf vertrekt hij als hij aan een nieuw boek gaat schrijven weer naar een klooster om te werken. “Dat doe ik vanwege de toewijding en het zoeken naar inspiratie dat ik daar zie. Volgens mij is het geloof voor een groot deel een zaak van inspiratie. Dat is heel sterk verwant met mijn werk. Vandaar dat ik in de dagorde van zo’n gemeenschap altijd makkelijk binnenva en me er met verbluffend gemak aan onderwerp. Ik snap het ‘bid en werk’ heel goed. Dat is ook mijn methode. Alleen, ik dien een andere God dan zij. De mijne is Literatuur.” ●